

УДК (UDC) 94:[354.83:061.2] (477) «1914/1917»

ЛИСЕНКО М. С.

МІНІСТЕРСТВО ЗЕМЛЕРОБСТВА І ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В РОКИ І СВІТОВОЇ ВІЙНИ: ІСТОРІЯ ВЗАЄМОДІЇ (1914-1917 рр.)

Метою статті є вивчення діяльності Міністерства землеробства і громадських організацій в роки І Світової війни. На основі архівних документів вивчені різні сфери співробітництва. Автором охарактеризовані такі напрямки діяльності як тваринництво, лісова справа, сільськогосподарське машинобудування. Найбільш важливими завданнями були забезпечення армії продовольством і фуражем, допомога сім'ям мобілізованих на фронт і воїнам-інвалідам. Актуальною проблемою залишалася евакуація сільськогосподарських цінностей із західних губерній. Досліднику вдалося розкрити і систематизувати матеріали по сільськогосподарському машинобудуванню. Передбачалося створити науково-дослідний інститут агрономії. Міністерством землеробства був розроблений проект реформування сільського господарства в післявоєнний період. Він охоплював більшість завдань аграрної сфери, але не був реалізований через розпад Російської імперії. Таким чином, автором зроблено висновок, що під час І Світової війни Міністерство землеробства і аграрні організації активно співпрацювали.

Ключові слова: громадські організації, Міністерство землеробства, Російська імперія, І Світова війна, сільське господарство, українські губернії.

Війна завжди є серйозним випробуванням могутності держави. В умовах воєнного часу дуже багато залежить від злагодженості роботи окремих державних структур, громадських організацій та правильного планування спільних зусиль. У цьому плані цікавий і корисний позитивний досвід взаємодії Міністерства землеробства із громадськими організаціями був набутий у роки І Світової війни. Ефективна робота приносила позитивний результат. У складних умовах тривало функціонування всіх галузей народного господарства, у тому числі аграрної. Новизна дослідження стосується використання архівних документів, нової оцінки діяльності Міністерства землеробства у воєнний період і перспективних планів цього відомства. Проблемою для подальшого дослідження може стати вивчення роботи сільськогосподарських товариств (далі СГТ) в період непу. Тоді радянська влада залучала колишніх співробітників Міністерства землеробства, СГТ і земств для відновлення економіки країни.

Стаття охоплює період від початку І Світової війни до розпаду Російської імперії. Територіальні межі: європейська частина країни, перш за все українські губернії.

Окремі аспекти даної теми були досліджені в історичній науці. Умовно літературу з проблеми можна поділити на роботи про Міністерство землеробства, його керівників, діяльність громадських організацій в регіонах та з історії І Світової війни.

Ціла низка ювілейних видань, присвячених Міністерству землеробства, була підготовлена його чиновниками [1, 2]. Як правило, ці видання

Лисенко Майя Станіславівна - кандидат історичних наук, доцент, Харківський національний університет міського господарства ім. О. М. Бекетова, м. Харків (Україна).

складалися з двох частин: перша з короткою історією виникнення відомства і біографіями міністрів майже не змінювалася від ювілею до ювілею, а друга описувала діяльність Міністерства з управління державним майном і сільським господарством.

За радянських часів окремі проблеми історії Міністерства землеробства знайшли своє висвітлення у низці публікацій. У роботах Т. Кітаніної розкриті питання заготівлі продовольства та хлібної торгівлі в Росії під час I Світової війни. Автор проаналізувала низку проблем, пов'язаних із системою державних закупівель і розподілу продовольства в Росії в умовах воєнного часу [3, 4].

У статті К. Мацузато розглянуто лише невеликий період діяльності Міністерства землеробства в роки I Світової війни. Автор проаналізував роботу міністра землеробства А. Ріттіха щодо запровадження хлібної повинності [5]. Особливо слід відзначити видані за кордоном роботи сина головного управляючого землеустроєм і землеробством А. Кривошеїна - К. Кривошеїна і фінського дослідника П. Мустонена [6, 7].

Кілька дисертацій присвячено керівникам відомства землеробства [8, 9]. З українських авторів даною проблемою займається харківський дослідник Д. Чорний [10]. Діяльність Подільського СГТ в роки I Світової війни оглядово висвітлено в монографії В. Колісник [11]. Таким чином, в історичній науці співпрацю Міністерства землеробства та аграрних громадських організацій в досліджуваний період вивчено недостатньо.

Джерелами для даної статті стали документи Російського державного історичного архіву (Санкт-Петербург), а також опубліковані збірники, звіти Міністерства землеробства і сільськогосподарських товариств [12-20].

У 1837 р. в Російській імперії було засновано Міністерство державного майна, якому підпорядковувалися державні селяни. У подальшому сільськогосподарське відомство зазнало низку змін. Найбільш суттєві були пов'язані з ліберальними реформами 1860-1870-х рр. У 1884 р. воно було перейменоване у Міністерство землеробства. До XX ст. його функції значно розширилися. З початком I Світової війни Рада міністрів поклала на відомство відповідальне завдання: під керівництвом Головного інтендантського управління здійснювати заготівлю продовольства і фуражу для армії. Закупівлі поширювалися і на дружні держави Францію, Сербію та Чорногорію. Зауважимо, що забезпечення армії продуктами і фуражем входило до компетенції аграрного відомства й у довоєнний період (через інтендантство за допомогою земств і СГТ).

У стислі терміни й енергійно проходила робота з евакуації цінних порід худоби, коней, необхідних сільськогосподарських товарів із західних губерній. Значну підтримку державі в цьому плані надали Подільське та Київське СГТ. Вони намагалися врятувати великі, фінансово міцні маєтки польських землевласників. Однак частина майна все-таки потрапила під реквізиції. СГТ намагалися боротися з проблемою реквізицій. Як правило, більшість евакуйованих тварин і сільськогосподарських товарів перевозилася у Харківську губернію. Вона перебувала далеко від театру бойових дій. Багато питань облаштування евакуйованих цінностей на місці були успішно вирішені зусиллями Харківського СГТ [21, арк. 6].

Іншим завданням громадських організацій, земств і Міністерства землеробства стала допомога сім'ям фронтовиків та інвалідам війни. Їм надавалися різноманітні пільги: видавався безкоштовно хмиз, відпускалися за заниженою ціною дрова і ліс, проводилися відстрочення та розстрочення орендної плати за житло, відводилися кращі переселенські ділянки. Учні аграрних навчальних закладів допомагали сім'ям воїнів, наприклад, працювали на їхніх городах.

Міністерству землеробства належала ідея відкриття землеробських притулків для дітей загиблих, підтримки кустарного промислу для інвалідів війни. З 1915 р. створювалися сільськогосподарські курси для воїнів-інвалідів. Курси організувалися за сприяння СГТ, земств, урядових агрономів і сільськогосподарських навчальних закладів. Так, у 1916 р. держава, СГТ, земства разом перерахували на ці курси 8 млн. руб. Наступного року у зв'язку зі збільшенням числа інвалідів сільськогосподарські курси розширилися [22, арк. 4].

Не змінилися і напрямки діяльності Міністерства землеробства. Вони стосувалися традиційних галузей: тваринництва, землеробства, лісового господарства, сільськогосподарського машинобудування, кустарних промислів і т. п. У своїх планах на майбутнє сільськогосподарське відомство сподівалося на допомогу аграрних громадських організацій і земств.

Проводилися заходи, які можливо було здійснити в умовах воєнного часу. Міністерство землеробства сприяло вітчизняному тваринництву. До війни в країні налічувалося близько 50 млн. голів худоби, річний приріст становив 3 млн. голів. За час війни кількість худоби різко зменшилася. В губерніях, зайнятих ворогом, худобу вважали винищеною повністю. У внутрішніх губерніях Росії зменшення кількості худоби становило 20 %. Всього ж скорочення поголів'я склало близько 12 млн. голів [23, арк. 8].

З метою підготовки племінного матеріалу для розорених губерній Міністерство землеробства за сприяння СГТ в 1917 р. планувало купити 25 тис. голів худоби. Пізніше їх розраховували продати населенню за собівартістю. Тваринництво завжди було слабким місцем галузі. Пропонувалося заснувати союзи скотарів. Такі союзи об'єднували інтереси дрібних скотарів, встановлювали стандарт, вели племінні книги (Харківська та Подільська племінні книги), контроль годувань та ін. [24, арк. 15зв]. Зверталася увага на вирощування молодняка. До цієї справи залучалися СГТ, земства, приватні підприємства. Міністерство землеробства рекомендувало у своїй діяльності спиратися на позитивний досвід з тваринництва у Привісленських губерніях і Прибалтійському краї.

Міністерство землеробства схвалило такий проект з розвитку тваринництва на 1917 р.:

1. Затвердити порайонно план масового поліпшення тварин, загальноросійське зоотехнічне обстеження за стислою програмою. Таке дослідження, виконане за єдиним загальним планом і протягом одного року, дало б Міністерству землеробства повну картину становища тваринництва і полегшило б можливість швидко здійснити необхідні заходи.

2. Поширення знань із тваринництва, відкриття спеціальних шкіл, проведення популярних лекцій, створення колекцій, заснування музеїв і

агрономічних потягів (ідея агітаційних потягів була використана більшовиками в період громадянської війни) [25, арк. 12].

Заохочувався розвиток городнього промислу. Підвищене споживання м'яса поставило питання про заміну його овочами. Терміново створювалися насінневі господарства (до війни насіння купували за кордоном, перш за все в Німеччині). У 1915 р. почали відкривати насінневі станції. Наступного року їх було 35. У 1917 р. відкрили ще 35. Насіння городніх культур було придбано за кордоном вагою 4500 пудів. СГТ продало його населенню за собівартістю. Завдяки цьому земства і СГТ взяли підряди від відділу заготівлі на поставку армії сушених овочів. Також була з'ясована потреба в насінні. Додатково в 1917 р. передбачалося виписати за кордоном насіння городніх рослин на суму 800 тис. руб. Насіння доставлялися господарям завчасно до весняної сівби 1917 р. (особливо культур з дворічним циклом розвитку) [26, арк. 13]. У Міністерстві землеробства в 1916 р. працювало 4 фахівці з насінництва. Відкрили спеціальні курси, щоб до кінця 1917 р. мати 40 таких спеціалістів. Нові величезні елеватори, влаштовані для масових закупівель хліба, повинні були залишитися і після війни.

Здійснювалися заходи з технічної переробки овочів і фруктів. Це робилося для полегшення збуту продуктів, що легко псувалися у сирому вигляді. Для сушки та переробки овочів і фруктів залучалися СГТ. Особливо корисним виявився досвід Подільського СГТ. У 1916 р. відкрили 5 таких заводів, а в 1917 р. - 25 [27, арк. 10].

Лісівництво. Ліси на захопленій території (як казенні, так і приватні) піддавалися винищувальним рубкам. Допускався продаж лісу і заготівля різних матеріалів для державної оборони. Лісові запаси використовували як паливо, в тому числі і на потреби сільськогосподарського відомства. Прогнозувалося, що після закінчення війни буде підвищений попит на ліс як на будівельний матеріал. Тому рубка і відновлення лісових ресурсів повинні перебувати під контролем держави. Міністерство землеробства планувало у 1916-1917 рр. підготувати технічну й інструкторську допомогу населенню. У постраждалих місцевостях організовувалися будівельні роботи [28, арк. 27, 27зв]. В усіх видах робіт були задіяні СГТ і земства.

В цілому діяльність сільськогосподарського відомства велася по широкому спектру питань. До них потрібно віднести наступні: заготівля лікарських рослин; постачання сільським господарям мінеральних добрив; забезпечення населення засобами для боротьби зі шкідниками; закупівля насіння для бавовнярів; заходи по розвитку бджільництва і рибної промисловості; сприяння шовківництву.

Чиновники прагнули розширити кустарне виробництво. Успіхи кустарів у сільськогосподарському машинобудуванні показала виставка 1915 р. в Москві, влаштована Імператорським Московським СГТ. Важливим стало фінансове сприяння кустарним промислам. При порівняно слабкому розвитку в країні фабрично-заводського виробництва для кустарів залишалось широке поле діяльності. Держава допомагала з ремонтом сільськогосподарського інвентарю. Восени 1915 р. Міністерство землеробства надало земствам і СГТ значні позики і субсидії на облаштування ковальських майстерень і майстерень з ремонту землеробського інвентарю; організацію

курсів з підготовки monterів для обслуговування складних машин, їх монтажу і ремонту. До війни різноманітні товари закуповувалося переважно у Німеччині й Австрії. Наприклад, в'язальний шпагат у кількості 1,2 млн. пудів на рік, коси тощо [29, арк. 8, 9].

У 1917 р. планувалося провести обстеження вітчизняних ресурсів для виробництва всього необхідного всередині країни. Передбачалася видача субсидій земським і громадським організаціям на влаштування заводів, що переробляли сільськогосподарську сировину. Потрібно відзначити, що співробітники Міністерства землеробства з оптимізмом дивилися у майбутнє і робили багато для реалізації своїх планів після закінчення війни.

Серед архівних документів зустрічаються цікаві матеріали, пов'язані з сільськогосподарським машинобудуванням воєнного періоду. Бюро із сільськогосподарської механіки очолював Д. Арцибашев. Збереглися його доповідні записки про стан даної галузі. Так, він вважав, що сільські господарі повинні мати досконалі і недорогі вітчизняні знаряддя. До причин незадовільного стану сільськогосподарського машинобудування в минулому він відносив такі: низькі охоронні мита, складне виробництво, бідність споживачів, заборгованість їх, нестабільність ринку, обмежений урожай, не масовий попит [26, арк. 2, 5зв].

На думку Д. Арцибашева, заходи, які повинні звільнити російський ринок від іноземних машин і знарядь, слід було поділити на три категорії: 1) освітні; 2) дослідна справа; 3) економічні. Їх основний зміст варто звести до наступних тез.

1. Заходи освітнього характеру. Підготовка майстрів для заводів і monterів для роботи на машинах в господарствах; персоналу (інженери і техніки); посилення викладання сільськогосподарського машинобудування, особливо практичного, в школах і училищах; використання пересувної колекції новітніх зразків іноземних знарядь і машин.

2. Дослідна справа. Подальший розвиток мережі випробувальних установ; нагородження видатних винахідників та інженерів; преміювання російських виробів за результатами попередніх випробувань.

3. Заходи економічного характеру. Митні ставки зберегти на довоєнному рівні; при існуючому оподаткуванні сировини зменшення ставок неможливо; закон преміювання машин краще залишити без змін; безмитно ввозити чавун, залізо, сталь; надати більш пільгові умови кредиту, налагодити випуск сільськогосподарських машин на казенних заводах в найближчі 10-15 років; вироблення й укладення нових торгових договорів. [26, арк. 27-28].

До війни близько половини машин купувалася за кордоном. Сільські господарі отримували допомогу за рахунок зерноочисних і прокатних пунктів машин і знарядь Міністерства землеробства і земств. Особливо мало працювало машин, які збільшували людську продуктивність праці (для збирання хлібних злаків і трав). З початком військових дій на заводи сільськогосподарського машинобудування скоротили поставки палива. Частина підприємств перейшла на виробництво військової продукції. Секвестровані машинобудівні заводи півдня, що належали німцям-колоністам, після війни передбачалося передати земським і громадським організаціям, на умовах, бажаних для відомства [30, арк. 7зв].

У зв'язку з обставинами воєнного часу надання допомоги вітчизняним заводам сільськогосподарських машин і знарядь проводилося перш за все консультаціями. Службовці бюро сільськогосподарської механіки звертали увагу уряду на залежність від австро-німецького сільськогосподарського машинобудування. По можливості необхідно було виготовляти машини всередині країни. Вже до закінчення війни певною мірою австрійські та німецькі машини могли бути замінені вітчизняними [31, арк. 30].

Повсякденність службовців бюро сільськогосподарської механіки налагоджувалося непросто. Майже повна відсутність у травні і червні 1916 р. на місцевих ринках харчових продуктів змушувала піклуватися про заготівлю продуктів для персоналу на своїй городній ділянці. З цією метою в 1917 р. намічено було запросити городника і звести необхідні господарські будівлі [32, арк. 38, 39]. Отже, у воєнний період діяльність із розвитку сільськогосподарського машинобудування не припинялася.

Проведені заходи нашоувхнули співробітників відомства на ідею, що роботу необхідно ставити на новий рівень наукових досліджень. Міністерством землеробства був підготовлений не тільки план на поточний і післявоєнний період часу, а також передбачалося створити науково-дослідний інститут агрономії. Ідея створення Інституту дослідної агрономії була підтримана Вченим комітетом [30, арк. 48]. Це відкривало можливість всебічної наукової оцінки заходів, що впроваджувалися відомством у різних сферах сільськогосподарського життя, давало б міцну основу для здійснення планів у майбутньому. Інститут дослідної агрономії міг стати джерелом науково-прикладних знань, установою, покликаною зблизити науку із сільським господарством.

До початку ХХ ст. вже був подібний досвід, в тому числі закордонний, який отримав позитивну оцінку різних закладів. На з'їздах і нарадах обговорювалися задачі дослідної справи. Передбачалося, що даний інститут братиме участь у всіх важливих питаннях життєдіяльності країни і Міністерства землеробства. У проекті інститут повинен був складатися з різних бюро (по окремих галузях). Він міг об'єднати агрономічні установи Росії з подібними закордонними, наприклад, міжнародним інститутом в Римі. Він же міг організовувати міжнародні конгреси сільського господарства в Російській імперії.

Таким чином, у досліджуваній період Міністерству землеробства вдалося налагодити роботу свого відомства з допомоги державі й армії. У цій діяльності значну підтримку надали аграрні громадські організації і земства. Сільськогосподарським відомством були намічені основні риси повоєнної перебудови галузі. Чисельні плани мали наукову основу. Вони не реалізувалися через розвал країни.

---

1. Гинс Г.К., Шафранов А.П. Сельскохозяйственное ведомство за 75 лет его деятельности. Пг.: Изд-во ГУЗиЗ, 1914. 580 с.

2. Очерк пятидесятилетней деятельности Министерства государственных имуществ (1837-1887). Ч. 1-5. СПб: Тип. Яблонский и Перрот, 1888.

3. Китанина Т.М. Война, хлеб и революция. Ленинград: Наука, 1985. 292 с.
4. Китанина Т.М. Хлебная торговля в России в конце XIX - начале XX века. СПб: Изд-во Д. Буланин, 2011. 164 с.
5. Мацузато К. Продразверстка А.А. Риттиха // Hokkaido University Collection of Scholarly and Academic Papers: HUSCAP, 1995. с. 170. URL:<http://www.hdl.handle.net/2115> (дата звернення 15.03.2014 р.).
6. Кривошеин К.А. А.В. Кривошеин (1857-1921 гг.). Его значение в истории России начала XX века. Париж: Б.и., 1973. 276 с.
7. Мустонен П. Собственная Его Императорского Величества Канцелярия в механизме властвования института самодержца. Helsinki: Aleksanteri Snstituutin, 1998. 368 с.
8. Воронов И.И. Министерство земледелия Российской империи: XIX - начало XX ст.: автореф. дис. ... д-ра ист. наук: 07.00.02 / СПб. гос. ун-т. СПб, 2016. 40 с.
9. Саенко Е.С. Государственная и научная деятельность А.С. Ермолова (1847-1917 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Ставроп. гос. ун-т. Ставрополь, 2008. 20 с.
10. Черный Д.Н. Украина // Россия в I Мировой войне 1914-1918. Энциклопедия в 3 т. / Отв. ред. А.К. Сорокин. М.: Полит. энциклопедия, 2014. Т. 3: Р-Я. С. 440-445.
11. Колісник В. Подільське товариство сільського господарства (1896-1918 рр.). Вінниця: Розвиток, 2007. 160 с.
12. Російський державний історичний архів (Санкт-Петербург) (РДІА), ф. 398. Департамент Землеробства.
13. РДІА, ф. 455. Відділ заготівлі продовольства і фуражу для діючої армії Міністерства землеробства.
14. РДІА, ф. 448. Північне сільськогосподарське товариство.
15. РДІА, ф. 382. Вчений комітет Державного управління землеробства і землеустрою.
16. Исторические материалы из архива Министерства государственных имуществ. Вып.1. СПб: Тип. Б. Безобразова, 1891. 936 с.
17. Особые журналы Совета министров Российской империи. В 12 т. // Отв. сост. Б.Д. Гальперина. М.: РОССПЭН, 2000-2011.
18. Подольское общество сельского хозяйства. Краткий обзор 12-летней деятельности / Сост. Ф.Л. Любанский. Винница: Тип. Р.Б. Шерра, 1911. 24 с.
19. Труды Киевского общества сельского хозяйства за 1915 год. К.: Тип. А.Я. Неймана, 1916. 102 с.
20. Харьковское общество сельского хозяйства. Отчет за 1915 год. Харьков: Тип. губ. земства, 1916. 124 с.
21. РДІА, ф. 448, оп. 1, спр. 191. Звіт Північного товариства про евакуацію сільськогосподарських цінностей. 52 арк.
22. РДІА, ф. 448, оп. 1, спр. 252. Про цілі і задачі сільськогосподарських товариств. 69 арк.
23. РДІА, ф. 455, оп. 4, спр. 34. Відомості про економічний стан скотарства у зв'язку з війною. 149 арк.
24. РДІА, ф. 398, оп. 76, спр. 93. Департамент землеробства. Звіт за 1916 рік. 284 арк.
25. РДІА, ф. 398, оп. 74, спр. 30. Проект з розвитку тваринництва. 62 арк.
26. РДІА, ф. 382, оп. 8, спр. 264. Звіт Вченого комітету. 132 арк.
27. РДІА, ф. 455, оп. 4, спр. 36. Про заготівлю овочів та фруктів для діючої армії. 238 арк.
28. РДІА, ф. 398, оп. 76, спр. 50. Звіт з лісівництва. 48 арк.
29. РДІА, ф. 398, оп. 75, спр. 20. Про зміни торгового договору з Німеччиною. 86 арк.
30. РДІА, ф. 382, оп. 8, спр. 262. Чергові завдання відомства у зв'язку з війною. 30 арк.
31. РДІА, ф. 382, оп. 8, спр. 663. Звіт бюро сільськогосподарської механіки. 57 арк.
32. РДІА, ф. 398, оп. 76, спр. 58. Звіт відділення сільськогосподарського машинобудування за 1916 рік. 169 арк.

References

1. Gins G.K., Shafranov A.P. Sel'skhozjajstvennoe vedomstvo za 75 let ego dejatel'nosti. Pg.: Izd-vo GUZiZ, 1914. 580 s.
2. Oчерk pjatidesjatiletej dejatel'nosti Ministerstva gosudarstvennyh imushhestv (1837-1887). Ch. 1-5. SPb: Tip. Jablonskij i Perrot, 1888.
3. Kitaniina T.M. Vojna, hleb i revoljucija. Leningrad: Nauka, 1985. 292 s.
4. Kitaniina T.M. Hlebnaja torgovlja v Rossii v konce XIX - nachale XX veka. SPb: Izd-vo D. Bulanin, 2011. 164 s.
5. Macuzato K. Prodravzverstka A.A. Rittiha // Hokkaido University Collection of Scholarly and Academic Papers: HUSCAP, 1995. с. 170. URL:<http://www.hdl.handle.net/2115> (data zvernennja

15.03.2014r.).

6. Krivoshein K. A. A. V. Krivoshein (1857-1921 gg.). Ego znachenie v istorii Rossii nachala HH veka. Parizh: B.i., 1973. 276 s.

7. Mustonen P. Sobstvennaja Ego Imperatorskogo Velichestva Kanceljarija v mehanizme vlastvovanija instituta samoderzhca. Helsinki: Aleksanteri Snstituutin, 1998. 368 s.

8. Voronov I.I. Ministerstvo zemledelija Rossijskoj imperii: XIX - nachalo XX st.: avtoref. dis. ... d-ra ist. nauk: 07.00.02 / SPb. gos. un-t. SPb, 2016. 40 s.

9. Saenko E.S. Gosudarstvennaja i nauchnaja dejatel'nost' A.S. Ermolova (1847-1917 gg.): avtoref. dis. ... kand. ist. nauk: 07.00.02 / Stavrop. gos. un-t. Stavropol', 2008. 20 s.

10. Chernyj D.N. Ukraina // Rossija v I Mirovoj vojne 1914-1918. Jenciklopedija v 3 t. / Otv. red. A.K. Sorokin. M.: Polit. jenciklopedija, 2014. T. 3: R-Ja. S. 440-445.

11. Kolisnyk V. Podil's'ke tovarystvo sil's'kogo gospodarstva (1896-1918 rr.). Vinnycja: Rozvytok, 2007. 160 s.

12. Rosijs'kyj derzhavnyj istorychnyj arhiv (Sankt-Peterburg) (RDIA), f. 398. Departament Zemlerobstva.

13. RDIA, f. 455. Viddil zagotivli prodovol'stva i furazhu dlja dijuchoi' armii' Ministerstva zemlerobstva.

14. RDIA, f. 448. Pivnichne sil's'kogospodars'ke tovarystvo.

15. RDIA, f. 382. Vchenyj komitet Derzhavnogo upravlinnja zemlerobstva i zemleustroju.

16. Istoricheskie materialy iz arhiva Ministerstva gosudarstvennyh imushhestv. Vyp. 1. SPb: Tip. B. Bezobrazova, 1891. 936 s.

17. Osobyje zhurnaly Soveta ministrov Rossijskoj imperii. V 12 t. // Otv. sost. B.D. Gal'perina. M.: ROSSPJeN, 2000-2011.

18. Podol'skoe obshhestvo sel'skogo hozjajstva. Kratkij obzor 12-letnej dejatel'nosti / Sost. F.L. Ljubanskij. Vinnica: Tip. R.B. Sherra, 1911. 24 s.

19. Trudy Kievskogo obshhestva sel'skogo hozjajstva za 1915 god. K.: Tip. A.Ja. Nejmana, 1916. 102 s.

20. Har'kovskoe obshhestvo sel'skogo hozjajstva. Otchet za 1915 god. Har'kov: Tip. gub. zemstva, 1916. 124 s.

21. RDIA, f. 448, op. 1, spr. 191. Zvit Pivnichnogo tovarystva pro evakuaciju sil's'kogospodars'kyh cinnostej. 52 ark.

22. RDIA, f. 448, op. 1, spr. 252. Pro cili i zadachi sil's'kogospodars'kyh tovarystv. 69 ark.

23. RDIA, f. 455, op. 4, spr. 34. Vidomosti pro ekonomichnyj stan skotarstva u zv'jazku z vijnoju. 149 ark.

24. RDIA, f. 398, op. 76, spr. 93. Departament zemlerobstva. Zvit za 1916 rik. 284 ark.

25. RDIA, f. 398, op. 74, spr. 30. Proekt z rozvytku tvarynnyctva. 62 ark.

26. RDIA, f. 382, op. 8, spr. 264. Zvit Vchenogo komitetu. 132 ark.

27. RDIA, f. 455, op. 4, spr. 36. Pro zagotivlju ovochiv ta fruktiv dlja dijuchoi' armii'. 238 ark.

28. RDIA, f. 398, op. 76, spr. 50. Zvit z lisivnyctva. 48 ark.

29. RDIA, f. 398, op. 75, spr. 20. Pro zminy torgovogo dogovoru z Nimechchynuju. 86 ark.

30. RDIA, f. 382, op. 8, spr. 262. Chergovi zavdannja vidomstva u zv'jazku z vijnoju. 30 ark.

31. RDIA, f. 382, op. 8, spr. 663. Zvit bjuro sil's'kogospodars'koi' mehaniky. 57 ark.

32. RDIA, f. 398, op. 76, spr. 58. Zvit viddilennja sil's'kogospodars'kogo mashynobuduvannja za 1916 rik. 169 ark.

Лысенко М. С.

кандидат исторических наук, доцент, Харьковский национальный университет городского хозяйства им. А. Н. Бекетова (Украина).

МИНИСТЕРСТВО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ И ОБЩЕСТВЕННЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ГОДЫ I МИРОВОЙ ВОЙНЫ: ИСТОРИЯ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ (1914-1917 гг.)

Целью статьи является изучение деятельности Министерства земледелия и общественных организаций в годы I Мировой войны. На основе архивных документов изучены различные сферы сотрудничества. Автором охарактеризованы такие направления деятельности как животноводство, лесное дело, сельскохозяйственное машиностроение. Наиболее важными задачами являлись обеспечение армии продовольствием и фуражом, помощь семьям ушедших на фронт и воинам-инвалидам. Актуальной проблемой оставалась эвакуация сельскохозяйственных ценностей из западных губерний. Исследователю удалось раскрыть и систематизировать материалы по сельскохозяйственному машиностроению. Предполагалось создать научно-исследовательский институт агрономии. Министерством земледелия был разработан проект реформирования сельского хозяйства в послевоенный период. Он охватывал большинство задач аграрной сферы, но не был

реализован из-за распада Российской империи. Таким образом, автором сделан вывод, что во время I Мировой войны Министерство земледелия и аграрные организации активно сотрудничали.

Ключевые слова: общественные организации, Министерство земледелия, Российская империя, I Мировая война, сельское хозяйство, украинские губернии.

Lysenko M. S.

PhD hab. (History), Associate Professor, O. M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv (Ukraine).

THE MINISTRY OF AGRICULTURE AND PUBLIC ORGANIZATIONS IN THE YEARS OF THE FIRST WORLD WAR: HISTORY OF INTERACTION (1914-1917)

The purpose of the article is to study the activities of the Ministry of Agriculture and public organizations during the First World War. Based on archival documents, various areas of cooperation have been studied. The author characterizes such areas of activity as livestock, forestry and agricultural machinery. The most important tasks were: provide the army with food and fodder help the families of those who left for the front and the disabled soldiers. The relevant problem of evacuation of agricultural values from the western provinces remained.

The author analyzed the activities that were implemented in wartime conditions. It is emphasized that considerable attention was paid to handicrafts. The researcher managed to uncover and systematize materials on agricultural machinery. The facts confirming the considerable export of agricultural goods and equipment from abroad, primarily from Germany, were studied. In general, the employees of the agricultural department were optimistic about the future and did much to implement their plans after the war. The daily routine of the Ministry of Agriculture was complicated because of the numerous difficulties of wartime. The conducted events pushed the specialists to the idea that in the future their work should be put on the level of scientific research. It was supposed to create a scientific research institute of agronomy. This project was proposed by the Scientific Committee of the Department of Agriculture. Such an institution could become a source of scientific and practical knowledge. It had to bring science closer to practice.

The Ministry of Agriculture developed a project for reforming agriculture in the post-war period. It covered most of the tasks of the agrarian sphere, but was not completed because of the collapse of the Russian Empire. Thus, the author concluded that during the First World War, the Ministry of Agriculture and agrarian organizations actively cooperated.

Key words: public organizations, Ministry of Agriculture, Russian Empire, I World War, agriculture, Ukrainian provinces.

Отримано 24.05.2018